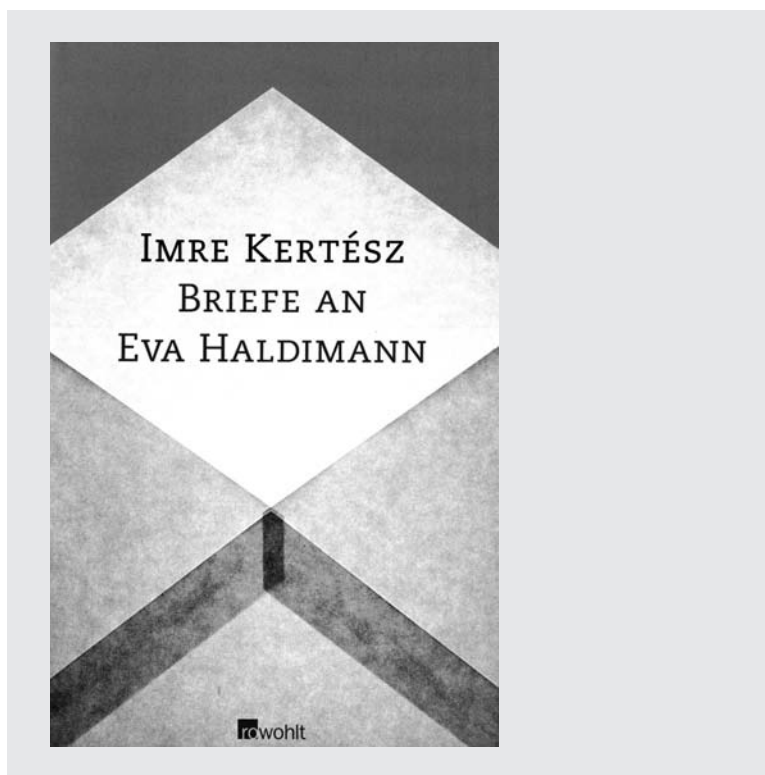

Dalos György *Irodalmi levelek*

Többszörösen furcsa érzés számomra erről a könyvről írni. Már-már kuriózumszerűen ritka eset, hogy egy par excellence magyar irodalmi érdekű mű Hamburgban, német nyelven lát napvilágot, magyarul pedig mind ez idáig csak szemelvényeket közölt belőle a 2000 című folyóirat. Pedig fordításra sem volt szükség: Kertész Imre 1977 és 2002 között Haldimann Évához írott leveleinek eredeti nyelve magyar, és másról, mint hazai irodalomról és politikáról alig van benne szó. Feszengésemet fokozza, hogy a 140 oldal terjedelmű kis kötetben többször is felbukkan a nevem, a jegyzetapparátusban pedig egy rövid szöveg fordítójaként is jelen vagyok. Mégis kötelességemnek érzem, hogy szóljak a *Briefe an Eva Haldimann*-ról, mert megjelenése kettős értelemben is irodalmi esemény. Először, mert ez a válogatás a német irodalmi világ tisztelgése a nyolcvanéves Nobel-díjas előtt, másodszor pedig, mert a levelek címzettje irodalmunk német nyelvterületi recepciójának kulcsszereplője. Amit ő harminc esztendő alatt magyar szerzők és könyvek megismertetéséért tett, s nem akárhol, hanem a *Neue Zürcher Zeitung* hasábjain, az semmilyen más hasonló erőfeszítéssel össze nem mérhető. Több száz cikkének igazi műfaja az irodalmi tudósítás.

Bátran állíthatjuk, hogy a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években alig volt olyan kortárs magyar szerző, akinek felbukkanásáról Haldimann ne számolt volna be, lett légyen az illető elismert élő klasszikus, elhallgatott emigráns, elnyomott kisebbségi, betiltott szamizdatos – hogy a mondvacsinált urbánus-népies kategóriákról ne is szóljunk. Egy ábécé-sorrendű kivonat talán meggyőzőbbnek hat a pusztá deklarációnál: Ács Margit, Bereményi Géza, Bodor Ádám, Borbándi Gyula, Csalog Zsolt, Déry Tibor, Dobai Péter, Esterházy Péter, Faludy György, Galgóczi Erzsébet, Illyés Gyula, Jókai Anna, Kalász Márton, Kardos G. György, Konrád György, Kertész Ákos, Kolozsvári Grandpierre Emil, Konrád György, Kornis Mihály, Krasznahorkai László, Lengyel Péter, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Moldova György, Nádas Péter, Németh László, Örkény István, Otlík Géza, Petri

György, Pilinszky János, Rónay György, Somlyó György, Spiró György, Sütő András, Szabó Magda, Szíjj Ferenc, Szöcs Géza és Vámos Miklós – mind-mind hazai megjelenésükkel egy időben Haldimann Éva révén kerültek a világ egyik legtekintélyesebb újságjának kultúrrovatába. Vagyis hát valaki itt egyedülálló irodalom- és országképet alkotott.¹

Ennek a távoli, vasfüggönyön túli tekintélynek köszöni meg 1977 tavaszán az akkor negyvennyolc éves, de művei számát tekintve kezdőnek számító Kertész Imre a *Sorstalanságról* közölt NZZ-recenziót. Ez a publikáció az odahaza visszhang dolgában nem éppen elkényeztetett szerzőt még évtizedek múlva is hálával tölti el. Mindazonáltal a korai, a rendszerváltás előtti levelek nem mennek túl a baráti udvariasságon, noha a „Sehr geeherte Eva Haldimann”-ból elég hamar „Liebe Eva” lesz. Valami elfogódottság

gátolja az episztolarikus stílus kibontakozását, – gyanítható, hogy a levélcenzúrára való tekintettel. Mellesleg kitűnik e levelekből, hogy a svájci címzett nem minden Kertész-írástól van egyaránt elragadtatva. *A nyomkeresőt* igen finom és diplomatikus bírálattal illeti, s valójában *A kudarcot* fogadja el a korszakos *Sorstalanság* méltó folytatásának.

Az 1990 után megújult korrespondencia végigköveti Kertész megkésett diadalútját, a *Kaddis*, a *Gályanapló*, a *Jegyzőkönyv* és a *Valaki más* megjelenését, az író növekvő nemzetközi népszerűségének állomásait. Mindezt Haldimann Éva már csak részben tudja kritikusként kísélni, mert 1994-ben megváltik a Neue Zürcher kultúrrovától. Akad néhány magántermészetű utalás – Kertész első feleségének, Albinának haláláról, s az új hitvessel, Magdával való baráti kapcsolatról. A sort a Haldimann-házaspár, Éva és Frederic gratulációja zárja a Svéd Akadémia 2002. őszi döntése alkalmából.

Mindazonáltal a levelezés legfőbb témája a magyar társadalomnak a rendszerváltással kapcsolatos sajátos traumája: a gyűlöletnek és a rasszizmusnak az eufóriával szinte egyidejű elharapózása a magyar közéletben. Ami ebből Kertészt legfájdalmasabban és személyében is érinti, az az Antall-érában kibontakozó antiszemita hangulat. Mivel nem szeretnék a német kiadásból hevenyészett magyar (vissza)fordításban idézni, ehelyett megpróbálom körüljárni a levelekben érintett folyamat csomópontjait és az író ezzel kapcsolatos reakcióját.

Az első megdöbbentő élményt kétségkívül Csoóri Sándor *Nappali Hold* című publicisztikája (1990) okozta, amelyben a költő az általa körülírt zsidóságnak szemére vetette, hogy parlamenti képviselőként, feltehetően az akkor még masszív SZDSZ-en keresztül mintegy magához akarja asszimilálni a magyarságot. A pamflet akkora botrányt okozott, hogy az Írószövetség testületileg határozta el magát tőle, s maga Kertész éppen emiatt gondolta meg eredeti tervét, amely szerint kilép az írószervezetből. A jelek szerint akkoriban még bízott benne, hogy az „ordas eszme” a demokratikus közvélemény nyomására visszaszorul. Egy-két évvel később azonban a Csurkával és antiliberális kiáltványával (*Néhány gondolat*) súlyosbított MDF-s garnitúra már átsiklott a zsidóellenes megnyilvánulásokon, s tekintélyelvű stílusával, nagyhangú nacionalizmusával különféle diktatúra-félelmeknek adott tápot. A magyar politika botrányról botrányra evickélt: Göncz Árpád kifü-

tyülése a parlament előtt, a Landeszmann rabbi körüli túlhevített kampány, tömeges elbocsátások a rádióból (ld. „jiddiselés”) és az arra reagáló értelmiségi bojkott stb.

Kertész ezeket az éveket jobbára Ausztriában és Németországban töltötte, a közvetlen politikában pedig nem vett részt. Annál érzékenyebben érinthette az 1993 őszén kiobbant, s ezúttal elhúzódó affér, amelynek a kötet teljes dokumentációját közli. Röviden szólva: egy müncheni tüzingségi magyar irodalmi esemény alkalmával az ottani rendező, az Evangelikus Akadémia tanácsot kért Kurucz Gyulától, a Berlieni Magyar Kultúrintézet akkori igazgatójától. Kurucz a meghívottakat Konrád csoportjaként aposztrofálva megjegyezte, hogy ezek a szerzők (a névsortól most tekintsünk el) nem képviselik a mai magyar irodalmat, jelesül Kertésztől azt állította, hogy egyetlen témája van – mármint a holokauszt. Kertész kiadója, a Rowohlt ekkor a berlini szenátusnál tiltakozott a kultúrdiplomata megengedhetetlen kijelentése miatt, a tüzingségi rendezvényen részt nem vett magyar művészek (köztük Mészöly, Nádas, Esterházy) pedig nyílt levélben követelték Mádl Ferenc kulturális minisztertől, hogy érdemben foglaljon állást a történetekről. Az akkori komoly cikkháború jöttányit sem mozdított az ügyön, mintegy bizonyítva, hogy nálunk a sajtószabadság már akkor is a politikának a sajtótól való szabadságát jelentette.

Kertész életében és gondolkodásában azonban a Kurucz-affér fordulatot hozott: leveleiben ekkor bukkan fel és évről évre erősödik a menekülési ösztön. Igaz, egyelőre a Török utcai szobában szeretne elrejtőzni a rossz hírek elől, s valamelyest reménységgel tölti el, ha nem is a szociálliberális baloldal 1994-es győzelme, de legalábbis a Demokrata Fórum és az abból nagynehezen kizárt Csurka-párt megsemmisítő veresége. Mi több, 1997-ben új budai lakásba költözik, ugyanabban az évben megkapja a Kossuth-díjat s egyszerre három jelentős német irodalmi kitüntetést. Vagyis külhonban és otthon egyszerre emelkedik a pálya, formálisan és neomagyarul szólva, „gond egy szál se”.

És mégis: az elvágyódás – nevezzük talán antihonvágnak – alapmotívuma a kilencvenes évek magánleveleiben manifesztálódó életérzésnek. 1992 februárjában, valamilyen kedvetlenül aláírott rasszizmus elleni tiltakozás kapcsán mérlegeli, hogy nem kellene-e végül elhagynia Magyarországot. Ugyanazon év tavaszán közli, hogy megpróbálja kivárni a következő választásokat – feltéve, hogy egyáltalán sor kerül rájuk,

teszi hozzá komoran – és azok eredményétől teszi függővé, hogy otthon marad-e. Amikor – főleg az 1996-os *Spiegel*-interjú követően kiderül számára, hogy újabb és újabb könyveit szinte lábon megveszik a német kiadók, még ezt a hiúságot legyezgető tény is akként interpretálja, hogy végre sikerül átmenteni a szövegeit arról a nyelvről, amelyen nap mint nap érik a származásával kapcsolatos inzultusok. Olykor túlzásokba esik. 1997-ben Berlinből hazafelé jövet a repülőgépen kerül kezébe Maczó Ágnes hirhedt „rótmanózó” beszéde, s az akkor épp kigazda színekben virító politikusszony vezéréről megjegyzi: ha Torgyán koncentrációs táborokat állít fel, azokban „többünknek lesz foglalt helye”. 1998 őszén pedig, amikor a MIÉP bocskai ruhás tagjai bevonulnak a magyar parlamentbe, kesernyés megkönnyebbüléssel reagál: „Szerencse, hogy még van útlevelem...”

Pedig ekkor még el sem kezdődött a Frankfurteri Könyvvásár körüli méltatlan „kulturharc”, amely miatt Kertész nem fogadta el a magyar repülőjegyet, Lovas István még nem vádolta hazugsággal a *Sorstalanóság* íróját, ráadásul születésnapjára időzítve az impertinens vádat, messze jártunk még a Nobel-díj körüli szégyenletes antiszemita kampánytól, amelyben a Fidesz is részt vett tartuffe-i pártközleményével. És hol voltunk még a mai kurucinfoid, jobbikos „korszellemtől”, amely Kertészt Esterházyval Nádassal, Spiróval együtt prédául dobja a *Magyar Hírlap* online-kommentelőinek? Mégsem áll a közhely, hogy „tempora mutantur”. Hiszen, ezek az idők már

a kilencvenes évek elején elkezdődtek, legföljebb a bűnöző energia volt gyöngébb.

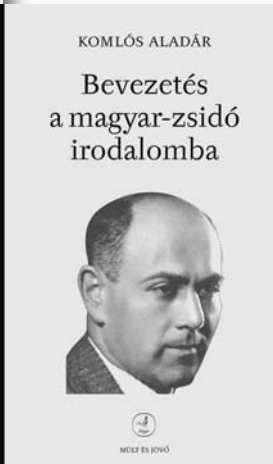

Felvetődik még a kérdés, milyen álláspontból hadakozik Kertész ezekben a levelekben a korán megérzett ellenséges támadásokkal? Annyi kiderül, hogy zsidósága nem vallásos természetű és szembenáll a műveit fundamentalista bírálatban részesítő irányzattal is. Azt se mondhatnánk, hogy a Radnóti-féle hazafias zsidóság álláspontjára helyezkedik, és ugyanakkor Pap Károly sem nevezhető szellemi elődjének. Legkevésbé pedig a zsidóságukat tartós kommunista hitben feloldó entellektüelekhez (Feuchtwanger) sorolható. Az ő zsidósága elsősorban születési hely és év kérdése, akárcsak Primo Levié vagy Paul Celané. Vagy hogy szerencsésebb, kevésbé tragikus előképet válasszunk, Elias Canettié. Ezt a szefárd származékot is megjelölte a náci rettenet, de menekülése után a megőrzött nyelvben olyan hazát talált magának, amelyet nem szabadhat szét semmiféle Trianon és nem csúfíthat el semmiféle nyilas reneszánsz.

(Imre Kertész: *Briefe an Eva Haldimann*. Rowohlt, 2009. 142 oldal)

JEGYZET:

¹ Ld. Eva Haldimann: *Momentaufnahmen aus dreißig Jahren ungarischer Literatur* (Pillanatfelvételek harminc év magyar irodalmából). Corvina, 1997, 276 oldal.

KIADÓNK GONDOZÁSÁBAN MOST JELENT MEG

Komlós Aladár kalandos körülmények között előkerült *A magyar zsidóság irodalmi tevékenysége a XIX. században* című kézírata mint Atlantisz adott hírt egy lesüllyedt irodalmi jelenség kezdeteiről. Ez az összeállítás a „félbeszakadt nyomozás” folytatása – tördékekből, de mégis az egész körvonalait kijelölve. Kiadónk Hágár-sorozata most mind a két kötetet kartonált kötésben teszi hozzáférhetőbbé, hogy a bennük foglalt tudás szélesebb kör, s egy újabb nemzedék művelődésében hathasson.

3900 Ft